

Dušan Moravec

Prve ljubljanske režije dr. Branka Gavella

Prve Gavellove režije v slovenskem gledališču moremo spremljati od leta 1930 dalje, vendar so ga že dolga leta prej vezale z Ljubljano mnoge osebne in tudi prijateljske vezi, pa tudi s slovensko dramsko književnostjo se je že prej dodobra seznanil. Dva primera iz zgodnjih let sta zelo značilna: Ko so dali v vojnem letu 1917 v zagrebškem gledališču premiero (v Ljubljani še neuprizorjene) Kraigherjeve drame »Školjka«, ji je napisal oceno — četudi ne docela pravično — tudi dr. Branko Gavella, tedaj recenzent Hrvatske njive. Pomembnejši pa je drug podatek. Cankarjevi »Hlapci«, ki jih ob nastanku cenzura ni pustila na oder, tudi še v prvem letu mlade jugoslovanske države niso našli milosti v domačem gledališču, ki je znova zaživelo v Ljubljani. Šele v letu 1919 so doživeli tri različne uprizoritve, vendar v prav presenetljivem zaporedju: prva je bila v Trstu meseca maja, druga v Zagrebu sredi septembra in šele tretja, decembra meseca, v Ljubljani. In režiser tiste zagrebške predstave, ki je bila pripravljena prej kakor ljubljanska, je bil — dr. Branko Gavella. Pa ne samo to. Zagrebška Slovenka Zofka Kvedrova, ki je delo prevedla, je zapisala pred premiero v Jutranjem listu, da gre zasluga za to predstavo Cankarjeve drame izključno tedanjemu dramaturgu Branku Gavelli in da je bilo delo prav po njegovi iniciativi prej uprizorjeno v Zagrebu kakor v Ljubljani.

Ljubljanskemu gledališču je dajalo v vsem prvem povojnem desetletju svojevrsten pečat delo prof. Osipa Sesta. Lahko rečemo, da nam je ta razgledani in temperamentni režiser prvi na široko odprl okno v Evropo in postavil na naš oder vrsto domiselno uprizorjenih del domačega in svetovnega, klasičnega in sodobnega dramskega sporeda, prav poseben sloves pa so si pridobile njegove interpretacije Shakespeara. To njegovo delo je bilo vrsto let deležno znatne naklonjenosti, prav proti koncu desetletja pa so se vedno pogosteje slišali ugovori: ali bi ne bilo mogoče in potrebno iskati tudi novih, bolj svežih poti?

Natančno tej zahtevi je ustregel s svojimi prvimi obiski v Ljubljani dr. Branko Gavella. Njegove režije so pomenile sprostitev in osvežitev, pričale so o sodobnem pojmovanju gledališča, pa čeprav se je Gavella zavestno ogibal težnji, da bi bile njegove uprizoritve modernistične zaradi modernizma samega. To je izrecno poudaril v razgovoru za tisk že ob prvi, znameniti ljubljanski

MERCADET

Komedija v treh dejanjih. Spisal Honoré de Balzac. Prevel dr. F. Sturm. Za oder priredil dr. Gavella.

Scenograf: Uljaništev.

Režiser: dr. B. Gavella.

Mercadet	Levar	Virginija, kuharica pri Mercadetovih	Bakarjova
Gospa Mercadetova, njegova žena	Medvedova	I.	Jerman
Julija, njuna hči	Vida Juvanova	II.	Juvanc
Minaud	Jan	III.	Pianeecki
Verdelin, Mercadetov prijatelj	Plut	IV.	Potokar
Goulard	Skrbinček	V.	Murpelj
Pierquin Mercadetovi upniki 	Kralj	VI.	Sinič
Violette	Lipah	VII.	Kaukler
Méricourt, Mercadetov prijatelj	Bratina	Trgovec s suknom	Zorko
De la Brive	Železnik	Modistka	Kukčeva
Justin, Mercadetov sluga	Sancin	Sivilja	Ročanova
Tezeza, sobarica pri Mercadetovih	Slavčeva		

Godi se v Parizu v Mercadetovi hiši.

Blagajna se odpre ob pol 8.

Začetek ob 8.

Konec ob 11.

Parter: Sedeli I. vrste	Dia 30	Lože v parterju	Dia 100	Balkon: Sedeli I. vrste	22
" II.-IV. vrste	28	I. reda 1-5	100	" II. "	18
" V.-VI. "	26	" 6-8	120	Galerija: " I. "	14
" VII.-IX. "	24	" II. reda 1-4	70	" II. "	12
" X.-XI. "	22	" 5-6	75	" III. "	10
" XII.-XIII. "	20	Peti ložni sedci v parterju	25	Galerijsko stojališče	2
		v I. redu	25	Dijakso stojališče	5
		v II. redu	15		

VSTOPNICE se dobivajo v predprodaji pri gledališki blagajni v opernem gledališču od 10. do pol 1. in od 3. do 5. ure

D

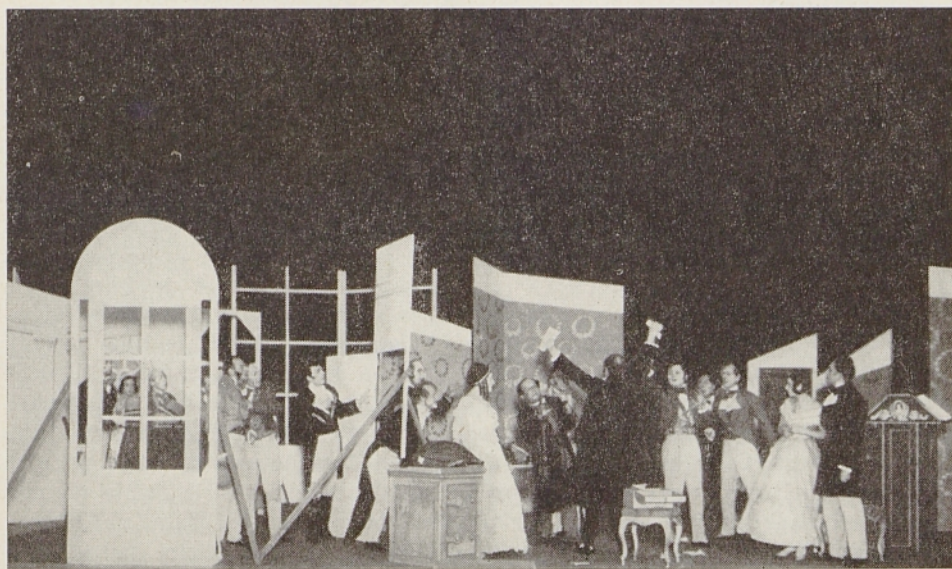
Prva ljubljanska režija

režiji, ob uprizoritvi Balzacovega »Mercadeta«. Zatrnil je, da mu ni šlo za novotarjenje in hlastanje po zunanjih efektih, prav to pa mu je priznala tudi kritika. Dr. Gavella je našel — tako so pisali — srečen sprejem, dobre igralce in zadovoljno občinstvo, dnevna kritika pa je še posebej zapisala: »Ime dr. Gavelle smo slišali kmalu po vojni, večkrat v isti sapi z bobnajočimi oglasi ekspresionistične umetnosti, na katero smo domala že pozabili. Tisti omen je ostal, a naenkrat stoji pred nami človek brez eksperimenta, s trdnim znanjem, zanesljivo roko, tvoren in sočen in nov, pa v vsem vidiš, kakor da se hoče na glas braniti vsake sumnje gledališkega prevratništva. To je zrelost.« (F. Koblar).

Premiera »Mercadeta« — prvo Gavellovo gostovanje v Ljubljani — je bila 28. decembra 1930. Še v tistem gledališkem letu, 26. februarja 1931, je bila že nova predstava v njegovi interpretaciji, še znamenitejša od prejšnje: »Gospoda Glembajevi« Miroslava Krleža. To je bil za tisti čas izjemen dogodek v slovenskem gledališkem življenju, predstava, ki še danes živi v spominu. Gavella je bil takrat gotovo najboljši poznavalec Krleževega dela, imel je najtanjši posluš za duha njegove umetnosti, razen tega pa mu je uspelo sestaviti v ljubljanski Drami tako odlično zasedbo, kakršno najdemo le v redkih predstavah: starega Glembaja je igral Ivan Levar in ustvaril z njim gotovo eno največjih, če ne sploh svojo največjo dramsko stvaritev, baronica je bila Marija Nablocka, Leon Emil Kralj, Fabriczy Josip Daneš-Gradiš, Puba Rado Železnik, Angelika Mihaela Šaričeva — sami znameniti igralci,



Balzac, »Mercadet« (Skrbinšek, Kralj, Lipah)



Balzac, »Mercadet« (prva ljubljanska režija)



Prva ljubljanska uprizoritev »Glembajevih« (1930/31, v ospredju Kralj in Levar)

ki so daleč preseгли povprečne razsežnosti ljubljanskega dramskega odra. Spet so pisali, da se delo, kakršno je postavil na oder Gavella, lahko prenese na kakršenkoli oder, in ohranil se nam je tudi podatek o sprejemu pri občinstvu: to je do zadnjega kotička napolnilo gledališče in v odmorih je navdušeno klicalo avtorju, igralcem in režiserju. Igra je trajala skoraj do polnoči, ohranila pa se je v isti režiji in skoraj enaki zasedbi na odru cele štiri sezone.

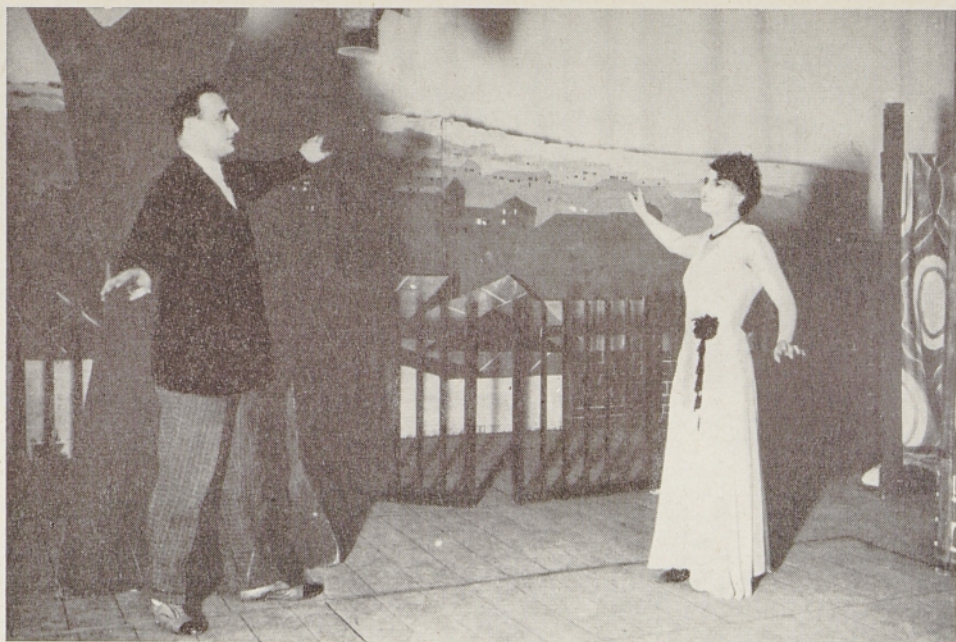
Spomladi 1932. leta je bil Branko Gavella spet v Ljubljani — po povratku iz Brna, kjer je delal tisti čas — in natančno vsak mesec je imel novo premiero: 27. marca Shakespearovo komedijo »*Kar hočete*«, 27. aprila Krležovo »*Ledo*« in 27. maja Pagnolovega »*Marija*«. Prva od teh je bila najbolj pomembna, saj nam je odprl z njo nov pogled na sodobno pojmovanje Shakespearove drame in njenih interpretacijskih možnosti. Nova je bila že zunanja podoba, ki sta jo zamislila in realizirala skupaj z zagrebškim scenografom Ljubo Babićem. Gavella je hotel predvsem doseči skladnost zunanje podobe z notranjim ritmom menjajočih se prizorov, izhodišče notranje režije pa mu je bila zelo vsakdanja, vendar ne vselej upoštevana zahteva: igralec naj govori najbolj smešne reči najbolj resno, kajti »prav ta resnost je tisto, kar je najbolj komično«. Gavella je spet uspel. O njegovem delu so pisali, da je postavljeno na skrajno kultivirani realizem, brez teatralične navlake.



Po prvi ljubljanski uprizoritvi »Glembajevih« (Gavella, Nablocka, Krleža, Šaričeva, Kralj)

Leto dni pozneje, 27. maja 1933, je bila premiera Molièrovega »Tartuffa«. Predstava je razodevala spet vrsto novih pogledov na sodobno uprizarjanje del starodavnega izročila in režiser je skušal nekatere približati občinstvu že v Gledališkem listu. Spraševal se je, ali je grešil zoper Molièrov duh, ko se je drznil odstopiti od nekaterih, od njega samega, pa tudi od tradicije utrjenih scenskih oblik in želel zavriniti sum, da je skušal dati predstavi za vsako ceno originalen pečat. Stremel je za tem, da bi notranji duh dela sam določil scensko obliko, v tekst ni nikjer posegal, pač pa je iz novega zornega kota presojal nekatere vloge, zlasti Cléanta: napravil je iz njega živo osebo, nasprotje Tartuffu, vendar ne tako daleč, da bi mu dal idealno pozitivno masko. Režiser je dal vse priznanje igralcem, s katerimi je pripravil predstavo, Župančičevemu prevodu in ljubljanski publiki — delo ob »Tartuffu« mu je bilo »ena izmed najsrečnejših epizod v njegovem gledališkem udejstvovanju« — in s prav takim priznanjem je bilo spet sprejeto tudi njegovo delo.

Po Molièru se je Gavella spet, to pot že tretjič, obrnil h Krleži in uprizoril tretjo dramo glembajevskega cikla, »V agoniji« (16. decembra 1933), čez leto dni pa nas je obiskal poslednjič v predvojnem obdobju in uprizoril ob tej priložnosti prvo slovensko igro, Linhartovega »Matička« (15. decembra 1934). Že prej je dvakrat postavil na oder Beaumarchaisovo komedijo in dvakrat



G. Charpentier, »Luiza« (Gostič in Gjungjenčeva)

Mozartovo opero. Prav zato ga je »Matiček« še prav posebej vabil, prav zato pa je bil nemara vsaj do neke mere upravičen očitek, da je njegova interpretacija bolj »francoska« kakor slovenska. Pred premiero je odkrito povedal: »Na žalost vašega Linharta ne poznam preveč natančno, toda upam se trditi, da je naravnost presenetljivo, koliko dramatične darovitosti, žive, oblikovalne sposobnosti, izrazitega smisla za sodobnost in za odrsko obvladanje jezika je bilo v tem vašem pomembnem prosvetljencu. Linhart je zame do Cankarja najboljši slovenski dramatik. To se vidi zlasti po prizorih, ki jih v izvirniku ni in ki jih je Linhart v slovenski obdelavi sam napisal.« Slovenski »Matiček« je Gavello med delom tako ogrel, da ga je nameraval v bližnji prihodnosti postaviti v lokaliziranem kajkavskem prevodu tudi na zagrebški oder, vendar te namere žal ni mogel uresničiti.

S tem je bilo Gavellovo poslanstvo v predvojnem ljubljanskem gledališču zaključeno. Omeniti je treba še to, da je po ljubljanskem uspehu z »Glembajevimi« postavil to dramo tudi na oder slovenskega gledališča v Mariboru (1. oktobra 1933), v ljubljanski Operi pa je uprizoril Charpentierovo »Luizo« (5. marca 1931). In še to: med bivanjem v Brnu je uprizoril v tamkajšnjem gledališču Cankarjevo farso »Pohujšanje v dolini šentflorjanski« (30. junija 1934).

France Koblar, ki je spremljal kot najbolj kompetenten gledališki kritik vse Gavellovo delo v predvojnem ljubljanskem gledališču, je zapisal v uvodu

1 sobota, dne 15. decembra 1934

Red

Matiček se ženi

Komedija v štirih dejanjih. Po La Folle Journé, ou le Mariage de Figaro par M. De Beaumarchais prevedel Anton Linhart.

Inscenacija: ing. E. Franz.

Režiser: dr. B. Gavella, k. g.

Baron Nalotel	Levar
Rozalija, njegova žena	Nablocka
Alažek, grajski vrtnar	Sancin
Nežka, hišna	M. Danilova
Tonček, študent na počitnicah	Sričeva
Zmešnjava, advokat na deželi	Cesar
Zulek, grajski kancelir	Kralj
Budalo, njegov pisar	Danex
Jerica, županova liči	V. Juvanova
Jaka, služabnik	Crnobori
Gasper, delavec	Potokar
Birič	Murgelj

Golei, kmetje, fantje in dekleta,
Petje in godba: Vinko Sušteršič.

Blagajna se odpre ob pol 20.

Začetek ob 20.

Konec ob 23

Parter: Sedeli I. vrsti	Din 28 -	Loža v parterju (4 osebe) Din 100 -	Balkoni: Sedeli I. vrsti	Din 22 -
" II. - III. vrsti	26 -	" v I. redu (4 osebe)	" II.	16 -
" IV. - VI.	24 -	" balkonske (4 osebe)	Galerija: " I.	14 -
" VII. - IX.	22 -	Dodatni ležni sedeli v parterju	" II.	12 -
" X. - XI.	20 -	" v I. redu	" III.	10 -
" XII. - XIII.	18 -	" balkonski	Galerijsko stojčke	2-50
			Dijalsko stojčke	5 -

VSTOPNICÉ se dobivajo v predprodanji pri gledališki blagajni v oparnem gledališču od 10. do pol 1. in od 2. do 1. ure
Predpisana taksa za penzijski fond je vrščena v cenah.

Zadnja predvojna ljubljanska režija

k prvi knjigi svojih zbranih gledaliških ocen (1964) najveljavnejšo sodbo o Gavellovi vlogi v našem gledališkem razvoju:

»Ko je od leta 1930 prihajal v Dramo kot gost tudi dr. Branko Gavella in s svojim modernim, močno individualiziranim akademizmom odpiral igralcem pot v psihološko graditev dramatičnega dogajanja, je bilo njegovo režisersko delo tako rekoč na vznotraj obrnjena dinamika, prava šola za tisti trdno dognani izraz, ki ob vseh formalnih pravilih suvereno ustvarja mnogostranski čar odrske resničnosti. Gavella je bil tako rekoč znanstveni ustvarjalec; za igralčevo osebnost in za tuje življenje sprejemljiv, je igralčevo notranjost neprenehoma poglobljal v dušeslovno pronicljivost in jo podrejal organizmu celotne uprizoritve. Igralčevo delo je pojmoval kot združitev mnogoterih znanstveno opredeljenih psihofizičnih stanj in dejanj, ki naj na eni strani ustvarijo trden igralski lik, na drugi strani pa isto trdno postavljanje prenesó na doživetje sprejemajočega gledalca. Pretehtana mera te teatralike je dala Gavellovemu režijskemu delu značaj moderne klasičnosti. Njegove predstave kakor Mercadet, Glembajevi, Tartuffe so zrasle v najvišje uspehe naše Drame.«

V letih po drugi svetovni vojni je dr. Branko Gavella spet preživel nekaj let v slovenski prestolnici in postavil na naš oder celo več predstav kakor v prejšnjem obdobju. Med njimi so bile tudi zanimive in kvalitetne stvaritve, vendar je ostalo težišče njegovega ljubljanskega dela v predvojnem obdobju. V tem času je bil Gavella po odhodu Bojana Stupice v Beograd profesor za režijo na mladi Akademiji za



»Matiček« (Danilova, Saričeva, Nablocka)

igralsko umetnost in je pripravil nekaj predstav tudi s prvimi gojenci te šole (Linhartova »Županova Micka«, Garrickov »Varh«, Trenjeva »Gimnazijci«, vse v letu 1948 in 1949). Več kakor prej je delal na ljubljanskem opernem odru in se omejil pri tem izključno na slovanski spored: Poličeva »Mati Jugovičev«, Janačkova »Jenufa«, Kozinov »Ekvinokcij«, vse v letu 1947 in 1948. Gostoval je tudi v slovenskem gledališču v Trstu, kjer je za jubilej igralko Eme Starčeve na novo uprizoril »Gospodo Glembajeve«.

Največ pa je delal spet v hiši Drame Slovenskega narodnega gledališča, kjer je imel med leti 1947 in 1952 dvanajest premier (med leti 1930 in 1934 jih je bilo osem). Repertoar je bil pester, omejen pa večidel na klasiko, le s tremi izjemami. Prva je bila partizanska drama Mateja Bora »Raztrganci«, ki pa je doživela samo poljavno predstavo 12. junija 1947 in ni prišla v reden spored. Drugo sodobno delo je bila ameriška igra »Globoko so korenine« (D'Usseau in Gow, 6. decembra 1948). Tretja — nova uprizoritev drame Ferda Kozaka »Lepa Vida«, to pot z naslovom »Vida Grantova« (18. maja 1948). Med deli evropske klasike je bil v tem Gavellovem repertoarju na prvem mestu Shakespeare: namesto enega predvojnega je uprizoril zdaj kar tri dela angleškega mojstra. Prvi je bil na vrsti »Hamlet« (14. marca 1948), za katerega mu je napravil sceno Žedrinski, naslovno vlogo pa je prvokrat igral tudi Stane Sever. Drugi Gavellov Shakespeare v tem času je bil »Kralj Lear« (4. novembra 1949), v katerem je upodobil Ivan Levar eno svojih velikih podob. Tretji, vsaj v repertoarnem pogledu najpomembnejši pa je bil »Rihard III.«: z njim je pripeljal Gavella na ljubljanski oder prvo Shakespeareovo kraljevsko dramo, ki so se jih v predvojnem obdobju ogibali, in tako začel delo, ki ga je v naslednjih letih uspešno nadaljeval in dopolnjeval dr. Bratko Kreft. Znova je uprizoril Gavella v tem času Molièrovega »Tartuffa«, ki mu je prinesel veliko priznanja že poldrugo desetletje prej (nova premiera 16. novembra 1947), potem Goethejevega »Egmonta« (18. maja 1950) in Beaumarchaisovega »Seviljskega brivca« (30. junija 1951). Dve režiji tega obdobja sta segli v rusko



»Matiček« (Levar in Nablocka)

klasiko: Turgenjeva »Mesec dni na kmetih« (23. septembra 1948) in Gribojedova »Gorje pametnemu« (19. aprila 1949). Dal je tudi pobudo za novo uprizoritev Krleževega dela, pri nas dotlej še neuprizorjenega »Vučjaka« (4. februarja 1951). To dramo je skoraj istočasno uprizoril v Zagrebu in obe gledališči sta z njo izmenjali gostovanje, kar je bilo za gledališko občinstvo obeh mest zanimiv in vzpodbuden dogodek, ki je dajal lepo priložnost za primerjanje igralskih kreacij pod roko istega režiserja.

Po premieri »Riharda III«, v letu 1952 se Gavella ni več vračal kot režiser v Slovenijo, ohranil pa je do zadnjega trdne prijateljske vezi z nami. 27. oktobra 1961 je poslednjič obiskal Ljubljano, da je lahko čestital Stanetu Severju ob njegovem umetniškem jubileju.

Vsa obdobja, ki jih je preživel med nami, pomenijo trdne mejnike in tehtne vzpone v razvoju slovenske gledališke umetnosti. Bil je tako blizu našemu gledališču, da ga lahko imenujemo ne le enega največjih hrvatskih in jugoslovanskih, temveč tudi slovenskih režiserjev, posebej še v letih 1930—1934.

Les premières mises-en-scène de Gavella à Ljubljana

L'auteur nous donne un aperçu et son appréciation de la signification du travail réalisé par le metteur-en-scène croate Branko Gavella au théâtre slovène entre les années 1930, lorsqu'il présente »Mercadet« de Balzac et 1934 lorsqu'il interprète de nouveau »Matiček« de Linhart. Il met en relief surtout la présentation de la pièce de Krleža »Les Seigneurs Glembaj« (26 février 1931) qui marque une date dans le développement de l'art théâtral slovène. A la fin de l'article l'auteur note également le travail fait par Gavella dans les théâtres »Drama« et »Opéra« de Ljubljana après la deuxième guerre mondiale (entre 1947 et 1952).